

Dr. JOSIP MATASOVIĆ: KNEZ LENARD, KAPTOLOMA ZAGREBEČKOGA KRAMAR

(Nastavak)

III

Doba merkantilizma

Ako i nije »knez Lenard« Milpacher morao znati za sve one pouke, maksime i pravila koja je u XVII. stoljeću kodificirao Matthias von Sommer za mlade trgovce, svejednako su takva načela praktično sprovedena u sferi trgovačkoga svijeta. Sommerove »Wolgemeinte Erinnerungs Regeln für einen Jungen Kauff- und Handelsmann, darnach er sich zu richten, wann er nicht verderben will« čitav su priručnik iz kojega se razabire duh kojim je disao tadašnji poštenu trgovac.

Sommer ponajprije kaže kako je lijepo i časno za trgovca, kada je pošten, kada ne podvaljuje i kad sebe i druge ne strovaljuje u propast i u sramotu lijenosti ili rastrošnosti. Svakomu mora da je omražen i oduran hotimičan bankroter (Fallit!). Svećenici će takvog trgovca nazvati nekršćaninom, »pravim Židovom i gjavoljim drugom«, jer nije gurnuo samo sebe u sramotu, nego je zadao brige i straha i svojim kršćanskim suvjernicima, a često ih dotjerao do nevolje i u siromaštvo. Ali svjetovni zakoni smatraju bankrotera lupežom i dostojna kazne za tatove. Po odredbi cara Karla V. treba bankrotere kazniti užetom na vješalima, kao što se kažnjava razbojnik i pokvarenjake t. j. bez prethodnog suđenja (proces), jer su oštetili javno blagostanje, budući da bez trgovine i obrta nema općinskog blagostanja. Mnogi čestiti čovjek dospijeva tako poradi ovakvih prevara, kao što su bankrotstva, u neimaštinu i siromaštvo, a često zapada i u veliku i opasnu bolest potištenosti (melanholiju), pa gdjekad od briga i nevolje pada i u sam grob. Sommer veli: mnogo primjera to naočito pokazuje. Zato medicus takvog varalicu s pravom smatra (zbog pomenutog nedužnog bolesnika) za ubicu, pa nema sumnje, da će se s takvim nazorom složiti svaki čestiti čovjek.

Iza toga Sommer pruža trgovcu niz pouka u pretpostavci, da trgovac zazire od mana i sramote te ne će da svoje pošteno ime i savjest oskvrne ljagom, nego da želi ostati čovjek ugleda i povjerenja. Slijede zapovijedi:

1. Prije svega boj se Boga i zazivaj njegov blagoslov u svom poslu; poštuju vlast i ljubi bližnjega svoga.

2. Jedi i pij umjereno; čuvaj se mnogog gozbarstva, i radije se zadržavaj u poslovnici (pisarni) nego u vrtovima i pri veselim domjencima. Sa mnogo šetnji odšetaju i vrijeme i novci.

3. Odjeću imaj čistu ali ne raskošnu i nikako da bi išla nad tvoj stalež, a čuvaj se, da te supruga ne bi upropastila preskupocijenim svojim nakitom.

4. U gospodarstvu neka ti je žena lijevo, a ti budi desno oko. Nemoj biti nemaran zato što ona treba da je marljiva. Nemoj je slušati onda, kada ona zaželi gnijezdo, koje ne ćeš moći pokriti svojim krilima. Jer, ovaj paunasti (t. j. ženski) narodić rado prebiva u lijepim i raskošnim odajama. Time profrćaju mnogi novac. Žene vole da imaju mnogo lančića (behangen wie St. Jacob mit Muscheln). Nemoj biti djetinjast da je resiš poradi njene samodopadnosti nad snažu tvoğa imanja. Ne puštaj joj da nosi hlače ni kese, a o onom što ima, neka ti polaže pravi račun.

5. Sluge svoje i čeljad opskrbljuj kako treba, no uvijek na njih pazi i uvijek znaj, da je gospodar svoj najbolji sluga.

6. Idi na spavanje u pravo vrijeme a rano na svoj posao.

7. Što možeš danas, ne ostavljaj za sutra. Vrijeme je skupo (die Gelegenheit im Nacken kahl), jer sutra će već doći nešto drugo, potrebno.

8. Ono što je najprešnije neka ima prednost i neka oko toga ne bude oklijevanja, e da ne bi bilo propusta.

9. Brini se na vrijeme za sajmove (vašare).

10. Ne trebaš izmicanja, ali se i čuvaj kada plaćaš carine i maltu da ne bi imao štete i neprilika.

11. Kiridžijama (furmanima, foringašima), lađarima i radnicima davaj plaću pristojnu, da bi i u buduće radili s voljom tvoj posao, kada ih ustrebaš.

12. Ne budi surov ni nečedan (neskroman), nego prijazan na riječi i u kretnji: krotkost je mila kupcu te ga privlači, a surovost ga plaši.

13. Mnogo se raspituj, ali svakomu ne vjeruj sve, osobito ne Židovu.

14. Pismene svoje stvari svršavaj na vrijeme, da pismonoše ne čekaju (noch die Posten versessen werden).

15. Sredi svoju robu fino i da bude naočita, jer taj poredaj često draška kupca.

16. Ali prije toga obračunaj robu, da razvidiš u čemu ćeš i koliko ćeš bez svog kvara moći popuštati. Nego ne sračunavaj u glavi već na papiru.

17. Treba da imaš potpune spiskove i knjigovodstvo o svim svojim izdacima, nezgodama, gubicima i o svemu čime si trgovao.

18. Bolje je i slabije prodati nego s kvarom robu zadržati.

19. Posljednja tvoja riječ neka međutim ne bude brzopleta, već pušti neka se kupac približi, osim ako je po srijedi resolutan čovjek te se drži tvoje riječi, jer ako se on u tebi prevvari, odvrćaće poslije od tebe i druge.

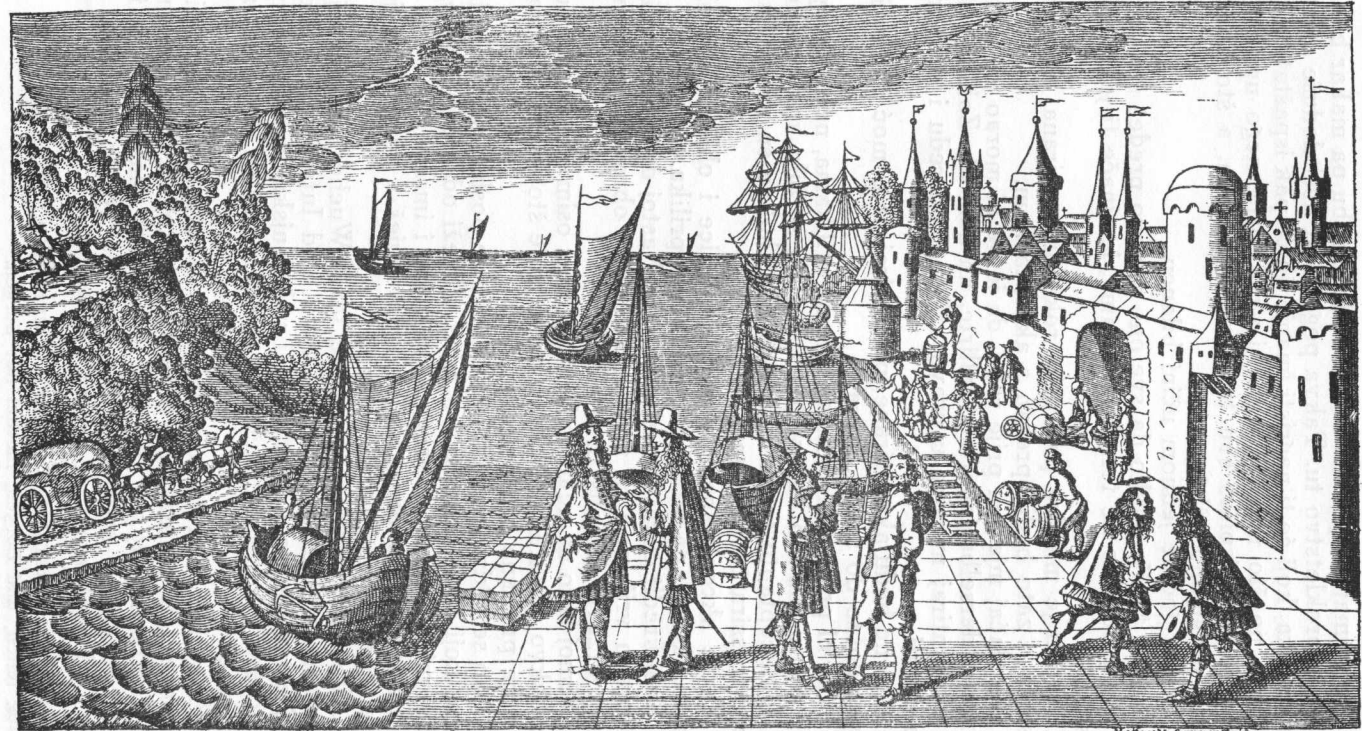
20. Pripazi, ima li ko drugi robe kao i ti, pa u takvom slučaju nemoj biti cicija do zadnjeg novčića, da se kupci ne bi odvrnuli i rekli da će opet doći. To kramaru samo štetu čini. Jer i gubitak u pravo vrijeme često je i veliki dobitak.

21. No ako neku robu imaš samo ti, svakako ćeš moći zatražiti čestitu zaradu, ali ipak, neka je kršćanska i neka ti savjest ne nastrada i pazi da duša ne izgubi.

22. Čuvaj se lihvarjenja s opće potrebnom robom kao što je žito, mošt i sl. da ne bi navukao na sebe kletve, jer ko takvu robu zadržava ili njome lihvari njega stižu uzdisaji cijele zemlje.

23. Ne budi protivan nekvarljivoj robi; ako danas ne ide, sutra će naići na pravog gospodina (kupca).

Wolgemeinte Erinnerungs Regeln
Für einen Jungen Kauff- und Handelsmann / darnach er sich zu richten/
wann er nicht verderben will.

Nadglavna slika nad Sommerovim letakom »Wolgemeinte Erinnerungs-Regeln für einen Jungen Kauff- und Handelsmann ...« Iz Valvasorove zbirke, sada u Grafičkoj zbirci Kr. sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

24. Ne čini ni kupcu ni drugom trgovcu ono što ne bi rado da ti oni učine.

25. Ne uzimaj ni upljačkanu, ni kradenu robu pa makar bila i smiješno jeftina, jer je prokletstvo tu. Takva pogodnost nosi doduše orlovska krila, ali pokriva raka, koji će ti nagristi imanje, ili će pak ispaštati tvoji potomci.

26. Prije no što izdadeš, upiši, i uzmi, prije nego upišeš. Ne idi na počinak prije nego ispišeš svu trgovinu toga dana, a što upišeš neka je razumljivo, pregledno i čisto.

27. Svake godine jednom učini bilancu.

28. I neka ti nije mrsko da sve ono ponovo pređeš što god si upisao.

29. Neka te niko ne tereti mjenicama, jer inače ti je kredit u velikoj opasnosti.

30. Ako ti je mjenica pak prije roka prezentirana, pomisli, da je to čudan slučaj i zato budi oprezan s akceptacijom.

31. Ne plaćaj mjenicu prije roka, da je ne bi morao još jednom platiti (wann irgend derselbe inmittelst fallirte, an dem die Zahlung beschehen).

32. Presentiraj mjenice u pravo vrijeme, po redu i stilu mjesta gdje ih treba platiti.

33. Ako ne budu akceptirane, protestiraj uz pomoć notara i svjedoka, da bi opet došao do svoga novca.

34. Ako bi protest bio vraćen, prema prilikama, neka akceptant dade jamce ili dobru robu ili kakav god zalog, da se bilo kako osiguraš.

35. O akceptantu treba uvijek da znaš kakve su mu prilike i kredit, prije nego trassira tvoj novac.

36. Tvoje akceptirane i isplaćene mjenice i obligacije u slučaju čije smrti hitno zatraži, da ne bi bilo velikih nepravilika.

37. Svoj kredit čuvaj kao zjenicu oka. Nastoj da svoje kreditore zadovoljiš u pravo vrijeme i sa svakim učini čist obračun, jer pravi i kratki obračun podržava najbolja prijateljstva.

38. Nemoj lako da nekome budeš jamac, osim ako nemaš duplo u ruci ili inače kakvo osiguranje. Neka jamstvo traje što kraće, a moraš pripaziti da čim prije prestane biti potrebno.

39. Ako se s kime sukobiš, za nagodu se posluži poštenim i razumnim trgovcima, koji će je dokrajčiti u miru, a bježi od pravničkih procesa, jer bi oni bili mina i za tvoje vrijeme, trgovinu i imanje.

40. Pripazi kome pozajmljuješ i posuđuješ i pomisli, da je dug zao drug (viel borgen macht viel sorgen).

41. Ako daješ novac na kamate (auff Wucher) ne uzimaj prevelike kamate; dass nicht dermahl eins Capital und Interesse im Stäck bleiben.

42. Ne upuštaj se u građevine i u ladanjska imanja, jer nema ništa gore nego svoju imovinu ulijepiti u zidove i imanja, kada se inače može pošteno proći.

43. Ako vidiš raritete koji samo oko »kontentiraju« a mogli bi iz kese izgurati novac, ne utvaraj sebi da si ti onaj koji bi ih morao imati.

44. Napokon znaj da si dužan i Gospoda slaviti svojim imanjem, i milostinju davati od svoga dobitka. Pa ako sve to opslužiš, Bog će te sačuvati i od bankrota i od prosjačkog štapa.

Dragi štioče, završava Sommer, s nekoliko sentencija:

Weg leiten, und Borgen, machet nur Sorgen.

Besser bezahlet mit paarem Geld, dass mir auch am Liebsten gefällt,

Dann ich sage diss dato zu Hand, Ich schreibe nichts an die Wand,

Will einer was von meinen Waaren, so thu er paares Geld nicht sparen,

Trgovački comptoir u XVII. stoljeću. (Bakrorez u Hohenzollernmuseum-u u Berlinu.)

Dass dienet darbey zur endlichen Nachricht, Ich borge gar im geringsten nicht,
 Dan man durch Borgen sich Feinde thut machen,
 Drum komme ich zuvor diesen Sachen
 Verhoffe: Ein Jeder wird sich schemen, und nicht begehren,
 Etwas auff Borg auszunehmen.

I u mnogobrojnoj na njemačkom jeziku pisanoj trgovačkoj korespondenciji (iz austrijskih strana) s Milpacherom ima sličnog rezonovanja u pojedinim listovima. »...einen gueten namen, und den Credit zu erhalten ist mier lieber alz goldt und gelt. Ich vermeinte, man würde das hönig von uns nemben...« piše Franz von Rettenfeld.

Prema starozavjetnom, prvokršćanskom i osobito prema srednjevjekovnom već prije napomenutom teorijskom pojimanju trgovine operiranje novcem, zarada u prometu robe više manje bila je ipak jedna vražja meštija, uzimanje pak kamata opet usura (lihva) u punom značenju riječi. Istom je protestantizam, zapravo kalvinstvo, u evropskoj civilizaciji dovelo do nove orijentacije. Međutim u protureformacijskom vrijetu, ali još

i prije, s rimokatoličke je strane s pravom teorijski upućivano na blizinu grijeha u trgovačkoj raboti. U ovoj su studiji mnogo naglašivane i upravo u Milpacherovo vrijeme štampom su izišle u Zagrebu 1697. »P r o d e k e n e d e l y n e k - z d e n c z u pokore vabeche po postovanom gozponu Miha-lyu S i m u n i c h u Jaspristu Gorichkomu, i ztolne Czirkve Zagrebechke Canonicu zprauliene i pouedane (z - Gornyeh Dopuschenyem)« koje nuz ovaj naslov imaju i prethodni: »Fenix pokore pod kreljutmi milosrdnoga pelikana počivajuća t. j. Prodeke . . . itd. Na više je mjesta taj hrvatski Abraham a Santa Clara žestoko istupao protiv materijalizma i često se je okosnuo izričito protiv kramara t. j. trgovaca. U propovijedi 14. »po trojakeh« (iza Duhova) kliče n. pr. (p. 379.): »... Ha! dabi szada chlouek ono vuchinil za Boga, za Dussu, kai chini za telo, o kakbi szrechen bil! Dabi to znal K r a m a r, da kak b e r s e k o g a v k a n i, ali k r i v o p r i s z e g n e, damu taki kramu na Varas zavzemu, oh kakbi postenye dal imenu Bosje-mu, nekaj bi snyim priszegal! Ah neszrechni chlouek, jeli na vech dersis tvoje zlochezte Pantleke, tvoğa prasnoga perpra, tvoje gnilo platno, nego bogatczstvo Nebezko! dabi znali oni, koteri za je-den mali dobichek tolikosze trude, da ako lás omeknu, da nikaj ne dobe, kakbisze chuvali od nye! jeli vech on dobichek, nego vesz dvor Nebezki? dabi za vszako vraguvanye moral chlouek jednoga novcza dati, kakbisze pazil...« Oportunističke Karlovčane u doba zrinjsko-frankapanske urote markez Ferenc Frankapan grof Tržački²⁸⁰ naziva u pismu kapitanu knezu Čolniću 9. III. 1670. žabarima i k r a m a r i m a, plašljivim dakle ljudima. A jednomu koji je pitao za buduće zvanje »Sibila« Katarine Zrinjske (1670.) odgovorila je:

»Najbclje je tebi tergovcem postati,
Hoćeš se od nuda jako koristiti,
Meštrije nikakove nemoj nastojati,
Jere po njih hoćeš često škodan biti.«

i zatim:

»Bolje bi ti bilo škornje krpovati,
Neg nepravdono s blagom trgovati;
Tvoja norska glava za to nije dosti
Kako norj Martin hoćeš ti hoditi.«

Milpacher je živio u punom jeku nabujaloga (austrijskoga), leopoldin-skog merkantilizma (zovu ga, doduše, i Chaos der Cameralien). I to je vri-jeme kad se u pretjeranosti ističe n. pr., da je »ekonomski« plemenite rude kopati i u slučaju — da se to ne isplati.

Još krajem 1665. ili početkom 1666. u Beču je osnovan »Commerciën-collegium«: to je povjerenstvo trebalo ispitivati »Handel und Wandel« sirovinâ i manufakturâ u carskim nasljednim zemljama, promjene cijena, konsum; nadalje: paziti na domaću i inozemnu trgovinu i obrt, kompanije i cehove »und inquiriren, damit die schädlichen Monopolia, Polypolia und Propolia abgeschafft und die Commerciën Land und Leuthen zum besten in besseren Standt und Flor gesetzt und darinnen erhalten werden«.

²⁸⁰ Fratarska međumurska potonja stihovana rugalica etimologizirala mu je kasnije kao i sestri, iza pogibije, predikat od »tržec«: »Tolnač. Katarina bila je Tršački, z pridavkom je tržec, velim, vsakojački tržila je dosta z vno gem dugovanjem, suknom, k tomu oljem, tak dobrem i imanjem. Vzela se je vezda na kramu veliku želujuć i hlepeć na kraljevsku diku. Govori gospodinu: »Srce, draga duša, naj se jošće jedno trštvo nam pokuša...« Doista je Katarina Zrinjska bila racionalna gospodarica kako kazuju i sačuvana arhivalia, a Zrinjski su, u ostalom, u Zagrebu u Illici imali svoj štacun metalur-gijskih proizvoda.